

УДК 72.01

Резга Куідер,
yulia-ivashko@ukr.net, orcid.org /0000-0002-1843-1605,
Київський національний університет будівництва і архітектури

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В ІСЛАМСЬКІЙ АРХІТЕКТУРНІЙ ШКОЛІ АЛЖИРУ: НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ

Проаналізовано мультикультуралізм в архітектурній ісламській школі Алжиру, простежено особливості регіональних шкіл в плануваннях, композиції, декоративних елементах, будівельних матеріалах. Визначено, які школи є національними, а які базуються на традиціях інших держав.

Ключові слова: Алжир, мечеті, мультикультуралізм, регіональні школи, архітектура.

1. Витоки мультикультуралізму ісламської архітектурної школи Алжиру

Аналіз композиційної побудови, планування та форм елементів мечетей Алжиру різних періодів свідчить про присутність впливів багатьох культур, причому найважливішу роль в становленні архітектурної ісламської школи Алжиру відіграли арабські традиції, місцеві берберські магрибські традиції та впливи з боку Кордовського халіфату (т.зв. аль-Андалус), де по суті об'єднались арабські архітектурні і культурні традиції Омейядів і традиції Магрибу [2,3,4,7].

Своєрідність ісламської архітектурної школи Алжиру, її національна ідентичність формувалась на ранньому періоді становлення ісламу в Північній Африці, з одного боку – під сильним впливом ранньомагрибської архітектури Тунісу, з іншого – архітектури Кордовського халіфату [1,4].

На ранньому періоді мечеті країн Магрибу зберігали риси фортечної архітектури, що наочно видно в найдавнішій мечеті магрибського типу – Сіді Окба в Кайруані. На території Північної Африки до наших часів збереглися фортифікаційні споруди схожого вигляду (касби) – наприклад, рабат в Сусі, де висока дозорна башта нагадує масивні квадратні мінарети магрибського типу. Саме ця специфічна особливість лягла в основу композиційно-образного рішення мечетей магрибського типу – фортифікаційний характер об'ємів і мінімальний фасадний декор, масивні стіни з обпаленої цегли, мінарети в характері фортечної вежі, у вигляді прямокутних одноярусних чи кількоярусних об'ємів, поєднання фактури тесаного каміння в нижніх ярусах і цегли в верхніх. Планування мечеті Сіді Окба з навами, розташованими перпендикулярно міхрабній ніші, стало найбільш поширеним типом мечеті

колонного типу в Алжирі, прийом нав, розташованих паралельно міхрабній ніші, менш поширений.

Від мечеті Сіді Окба в Кайруані в подальшому була запозичена характерна форма підковоподібних арок.

На ранньому періоді формування ісламської архітектурної школи Алжиру важливими були впливи мусульманської архітектури Кордовського халіфату, не випадково місто Тлемсен називають “маленькою Кордовою”. Водночас, після періоду розквіту Кордовського халіфату, який завершився наприкінці X століття феодальною роздрібленістю на дрібні емірати, в XI столітті в умовах реконквісти зростає роль країн Магрибу, особливо в період правління Альморавідів.

Саме сильні війська Альморавідів (1061-1140 рр.) висадились в Іспанії, витіснили європейських лицарів і підпорядкували собі землі Кордовського халіфату. Згодом їх змінили війська іншої берберської династії – Альмохадів (1121-1269). В період правління Альмохадів на території Піренейського півострова була збудована мечеть в Севільї (1171-1172) з мінаретом під назвою Ла Хіральда (1184-1198). Незважаючи на більш пізні перебудови мінарету християнських часів, помітно, що зразком для цього масивного квадратного в плані мінарету з тонким фасадним орнаментом послужили традиційні магрибські мінарети (а саме, мінарет мечеті Кутубійа в Маракеші, Марокко). Ла Хіральда була збудована в період розквіту магрибської культури і архітектури в Андалусії. Прийом поєднання суцільного неорнаментованого масиву мурування і тонкого фасадного орнаменту став визначальною ознакою мінаретів країн Магрибу. Цей суто магрибський прийом справив сильний вплив на подальшу архітектуру Іспанії. Так, в XIII столітті на основі використання іспанськими архітекторами мотивів магрибської архітектури створюється специфічний стиль Мудехар. Водночас витіснені з часом з Піренейського півострова мусульмани зводили на теренах країн Магрибу будівлі, які нагадували архітектуру Андалусії.

В період панування династії Альмохадів на території Північної Африки намічається зближення традицій магрибської ісламської школи на територіях сусідніх держав – Середнього Магрибу (Алжиру) і Західного Магрибу (Марокко), тому мечеті магрибського типу в Алжирі і Марокко споріднені між собою, тоді як між мечетями Алжиру і Тунісу існує більше відмінностей. Визначальною ознакою цього спорідненого типу магрибської мечеті стає її фортифікаційний образ, що цілком зрозуміло – найбільш численними некультовими будівлями періоду Альмохадів були саме укріплені фортеці (в Маракеші, Рабаті, Тлемсені, Тазі).

З розпадом держави Альмохадів в XIII столітті і утворенням місцевих

халіфатів розпочинається наступний архітектурний етап XII-XV ст., який характеризується відходом від образу мечеті-фортеці до декоративної будівлі, з'являється тонкий арабесковий візерунок, декор застосовується і на фасадах, і в інтер'єрах.

На пізньому періоді формування архітектурної ісламської школи Алжиру домінуюча роль належала Османській імперії, що призвело до поширення привнесеного зовні типу купольної мечеті, спорідненої з візантійською архітектурою.

2. Регіональні архітектурні школи Алжиру і їх особливості

На основі аналізу проявів національної ідентичності та зовнішніх впливів на архітектуру Алжиру різних періодів можна виділити чотири основні масиви з домінуванням певних архітектурних традицій:

1) північ (узбережжя Адріатики) – змішування арабських, магрибських, османських, іспано-португальських традицій (м. Алжир, Тенес);

2) захід (кордон з Марокко) – збереження території з концентрованим проявом ознак національної магрибської ідентичності в архітектурі (м. Оран, Маскара, Тлемсен, максимальне збереження унікальних пам'яток ісламської архітектури);

3) схід (кордон з Тунісом) – вплив романських, візантійських, османських традицій (м. Константин, Аннаба, Тоуггорт);

4) центр (хариджити) (Мзаб) – збереження території з концентрованим проявом ознак національної культури хариджитів, витоками якої були в тому числі і перські традиції (м. Гардайя).

Більша частина країни – це пустеля, місце проживання кочових племен бедуїнів-туарегів, тому міста там почали з'являтися зовсім нещодавно і капітальних старовинних будівель мечетей там не збереглося.

Ознаки магрибського типу мечеті Алжиру:

в плануванні – тип арабської колонної мечеті з навами, як правило, паралельними стіні кібли, де центральна нава, яка веде до міхрабу, може бути трохи ширшою, з великою кількістю повздовжніх і поперечних нав, перехрестя яких визначалось хрестовими стовпами з утворенням арок, з внутрішнім двором або без внутрішнього двору, план прямокутний або прямокутний зі зрізаною одною стороною, внутрішній двір може бути або з фонтаном, який виконує суто декоративну, а не ритуальну функцію, або без нього. Ритуальне омовіння обличчя, рук і ніг віруючі здійснюють в галереях по боках, під кранами, окремо чоловіки і жінки;

в об'ємно-просторовій композиції – на ранньому періоді – фортифікаційний характер, поєднання простих геометричних не оздоблених по

фасаду форм, з мінаретом призматичної форми, квадратним в плані, зі світловим ліхтарем, як правило, без конічного завершення. Купол може бути, а може і не бути, його наявність не є таким обов'язковим елементом, як в османській ісламській школі, і це є свідченням того, що в основі формування магрибської ісламської школи є арабська ісламська школа, де купол не є основним притаманним елементом. В XII-XV ст. відбувається перехід від простого геометризму форм до суцільного декоративізму на фасадах та в інтер'єрах мечетей;

в функціональному призначенні мінарету: мінарет в магрибських мечетях не тільки схожий на сторожову башту, він і виконував функції сторожової башти, і в цьому його відмінність від перських чи індійських мінаретів суто для відправи та для довершеності композиції;

в будівельних матеріалах – застосування природного каменю і цегли для мурування, мармуру і полив'яної кераміки для декоративного оздоблення;

в декорі: поєднання масивних фасадних стін і тонкого фасадного орнаменту, в інтер'єрах – арки різної форми – підковоподібні, зламчасті, півциркульні, стрільчасті, фестончасті, з ламбрекенами та ін., сталактитові куполи перед міхрабом, орнаменти, застосування модифікованих колон з капітелями, похідними від римського ордеру.

Спостерігається спільність планувань і об'ємно-просторових композицій мечетей магрибського типу в Алжирі і сусідніх країнах – Тунісі та Марокко, що свідчить про спільність традицій, а також правлячих берберських династій.

Показово, що навіть після османської окупації Алжиру в архітектурі мечетей поряд з насадженими османськими традиціями зберігались і місцеві магрибські традиції.

Ознаки хариджитського типу мечеті Алжиру:

підпорядкування природно-кліматичним умовам: поєднання повністю закритих, частково закритих і відкритих просторів аргументовано коливаннями температур і сонячного світла пустельного клімату Сахари;

в семантичній підоснові – аскетизм, консерватизм, чітке дотримання Сунни і Корану [6], заперечення будь-яких нововведень, в тому числі і в архітектурі, декларування підкресленої релігійності, налідування настанов Пророка і молільного двору Пророка в Медині, заперечення розкоші в культових будівлях, декларування простоти життя;

в функції: мечеть хариджитів виконувала і суто релігійні, і суто громадські функції, оскільки мечеті були центрами виникнення протестних явищ і сховища для заколотників в разі небезпеки;

в плануванні – тип модифікованої арабської колонної мечеті з навами, паралельними стіні кібли, де центральна нава, яка веде до міхрабу, може бути

трохи ширшою, з внутрішнім двором або без внутрішнього двору, план неправильної зубчастої форми, наявність декількох автономних незалежних молитовних просторів з канонічно не визначеними площами, основне місце для молитви у вигляді закритого з боків приміщення з еспланадою для відкритої молитви навколо та з розташованою в еспланаді залогою для омовіння ніг, в еспланаді розташовується школа для вивчення Корану чи медресе, мінарет;

в об'ємно-просторовій композиції – скромні розміри, відсутність помпезності, поєднання особливо простих геометричних не оздоблених по фасаду масштабних форм, з характерними особливо товстими з вимог спекотного клімату (до 70 см) стінами, дуже малими вікнами, з мінаретом специфічної форми у вигляді звуженої догори призми з завершенням, яке символізує руки, звернуті з молитвою до Аллаха або найчастіше взагалі без мінарету, оскільки згідно з релігійною доктриною хариджитів мінарет не потрібен і застосовується лише в якості сигнальної вежі, мінарет за вченням хариджитів не несе релігійної функції, тому на його будівництво не можуть використовуватись кошти, виділені на будівництво мечетей [6]. В окремих випадках, коли мечеті хариджитів мають мінарет, він завжди розташовується в строго визначеному місці – проти стіни кіблі або поряд з нею;

в будівельних матеріалах – використання лише простих місцевих матеріалів – щебень для стін і колон, дахи з стовбурів і пальмового листя, вкриті шаром землі, в мечетях передгірських територій – застосування “саруджа” – отинькування повітряним вапном кам'яного мурування;

в декоративному оздобленні – засудження декору в мечеті, особливо на кіблі, що сприймається як акт заборони – “харам”, відсутність будь-якого декору, прості отиньковані і лише зрідка пофарбовані поверхні, відсутність керамічного декору; на відміну від арабських, магрибських, османських мечетей міхраби мають дуже просту форму глибокої арочної ніші незначної висоти, розрахованої суто на зріст людини, на стінах кіблі заборонено зображати навіть тексти Корану, аби цим не відволікати віруючих.

Мечеті хариджитів більш прості, з невеликою кількістю маленьких вікон-бійниць, вони ніколи не наслідують ордерних традицій Римської імперії.

Ознаки привнесеного зовні османського типу мечеті :

в плануванні – купольний тип мечеті, наявність головного куполу в оточенні менших куполів і півкуполів, вплив романської архітектури та християнських храмів Візантійської імперії; наявність внутрішнього двору з басейном для ритуального омовіння, яке здійснюється навколо фонтану на ослінчиках;

в об'ємно-просторовій композиції – купольна композиція, споріднена з християнськими храмами Візантії, циліндричні мінарети з конічними

завершеннями.

Порівняно з витоками планування, об'ємно-планувальної композиції і форм елементів мечетей османського типу на території Алжиру, які є очевидними і зрозумілими, спорідненими з мечетями на території Османської імперії, витоки ісламських архітектурних традицій хариджитів-ібадитів в плануванні, композиції і формах елементів відмінні і від арабських, від магрибських, і від османських традицій і вимагають більш глибокого розуміння.

Висновки

Аналіз історичних мечетей на території Алжиру доводить, що в країні сформувалось кілька регіональних шкіл – зокрема, магрибська, хариджитська і османська, однак тільки дві перші школи репрезентують національні традиції, які виникли і сформувались на території країни.

Перелік джерел

1. Афанасьев В.К., М.Э. Матье, М.И. Дьяконов, В.Г. Луконин. Искусство Древнего Востока. - Москва, 1968. - 456 с.
2. Веймарн Б.В. Искусство арабских стран и Ирана VII-XVII веков. - Москва, 1974. - 187 с.
3. Воронина В.Л. Средневековый город арабских стран. 1-е изд. - Москва, 1991. - 103 с.
4. Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Под ред. Н.В. Баранова. - Москва, 1969. Т. 8. С. 332. – 491 с.
6. Коран. Пер. и коммент. И.Ю. Крачковского. - Москва, 1963. 72:18; 2:144 (149)- 145 (150); 17:1; 22:41 (40).
7. Hillenbrand R. Islamic Architecture: Form, function and meaning. Cairo, 2000 [первое издание]: Edinburgh, 1994. Pp.1– 67.

Резга Куидер,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ В ИСЛАМСКОЙ АРХИТЕКТУРНОЙ ШКОЛЕ АЛЖИРА: НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ВНЕШНИЕ ВЛИЯНИЯ

В статье проанализирован мультикультурализм в архитектурной исламской школе Алжира, прослежены особенности региональных школ в планировках, композиции, декоративных элементах, строительных материалах.

Определено, какие школы являются национальными, а какие базируются на традициях других государств.

Ключевые слова: Алжир, мечети, мультикультурализм, региональные школы, архитектура.

Rezga Kouider

Kyiv National University of Construction and Architecture

MULTICULTURALISM IN THE ALGERIAN ISLAM ARCHITECTURAL SCHOOL: THE NATIONAL IDENTITY AND OUTSIDE INFLUENCES

In article were analyzed multiculturalism in the Algerian Islam architectural school, were determined the peculiarities of regional schools in plans, compositions, decorative elements, building materials. Were determined national and foreign schools based at the traditions of other countries.

Key words: Algeria, mosques, multiculturalism, regional schools, architecture.